

ÉRTEKEZÉSEK
A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

X. KÖTET. VIII. SZÁM. 1882.

CANTIONALE ET PASSIONALE
HUNGARICUM

SOCIETATIS JESU, RESIDENTIA TUROCENSIS.

XVII-ik SZÁZADBELI KATH. ÉNEKGYŰJTEMÉNY.

BOGISICH MIHÁLY

L. TAGTÓL.

— Árs 30 kr. —

BUDAPEST, 1882.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

É R T E K E Z É S E K

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

I. Solon adótörvényéről. Télfy Ivántól. 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvönkönyvhöz. Télfy Ivántól. 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. Tárkányi J. Bélától. 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. Szász Károlytól. 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, ezek tekintetéből Akadémiánk feladása Toldy Ferencztől. 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. Vámbéry Armintól. 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Gelije Katona István főleg mint nyelvész. Imre Sándortól. 1869. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Bartalus Istvántól. Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai 1550—59.—2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. — 3. Baldi Magyar-Olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szenczi Molnár Albert 1574—1633). Toldy Ferencztől. 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. Brassai Sámuelről. 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető kézíratai- és nyomtatványairól. Bartalus Istvántól. 1870. 43 l. 20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codextról. Mátray Gábor l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikai felfogásról. Székfoglaló. Szász Károly r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. Joannovics Gy. l. tagtól. 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. Finaly Henrik l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. Télfy Iván lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. Zichy Antal l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szó tárka 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytani névtár XVII. és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Besenyei előtti) Toldy Ferencz r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzokról és megjelölésük módjairól. Gr. Kuun Géza lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szófejtetések. Szilády Áron l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. Szénássy Sándor l. tagtól. 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A defferekről. Szilády Áron lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékeszéd Árvay Gergely felett. Szvorényi József lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 kr.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázói után. Brassai Sámuel r. tagtól. 1872. 109 l. 40 kr. — II. Apáczai Cséri János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében Szabó Károly r. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — III. Emlékeszéd Bitnitz Lajos felett. Szabó Imre t. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló. Vadnai Károly l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékeszéd Engel József felett. Finaly Henrik l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ősköltészetre. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékeszéd Schleicher Ágost. külső l. tag felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. Goldziher Ignácztól. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékeszéd Grimm Jakab felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. Gr. Kuun Géza l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. Riedl Szende. l. tagtól 51 l. 20 kr.

CANTIONALE ET PASSIONALE

HUNGARICUM

SOCIETATIS JESU. RESIDENTIA TIROCENSIS.

XVII-ik SZÁZADBELI KATH. ÉNEKGYŰJTEMÉNY.

BOGISICH MIHÁLY

I. TAGTÖL.

BUDAPEST, 1882.

A M. TUD. AKADEÉMIA KÖNYVKIADÓHIVATALA.

(AZ AKADEÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

Budapest, 1882. Az Athenaeum r. t. könyvnyomdája.

CANTIONALE ET PASSIONALE HUNGARICUM.
SOCIETATIS JESU, RESIDENTIA TURÓCENSIS.

Kézirati kath. énekgyűjtemény a XVII. századból.

(Felolvastatott az Akadémia 1882. év január 2-ikán tartott ülésében.)

A régi egyházi s világi népénekekben tükröződik vissza a kor gondolkozása, jelleme, erkölce, vallásossága és sok tekintetben műveltségi állapota.

A nemzetiség nemcsak nyelv, szokások, erkölcsök, hanem a zene s különösen a nép-ének sajátága szerint is állítja fel a népek között a válaszfalat; azért a nemzetek művelődési történetében is igen fontos kérdést képez a régi egyházi és világi énekek keletkezése, fejlődése, azoknak külalakja, nyelvezete s dallama.

Az egyházi népénekek nemzetiségi és tulajdonjogi kérdését a protestantismus vetette fel. E kérdés felett Németországban a katolikusok és protestánsok sok ideig keserű harczot vívtak. Megtörtént itt is, mint oly sokszor egyebütt az életben, hogy a vitás felek alapos s meggyőző érvek hiányában a harag, gyűlölet, elfogultság s végre a vallási fanatizmus összes lomtárát fölhányták, a kedélyeket felizgatták, az ügyet elmérgesítették s végre a kérdést hosszú időre elődázták.

A mit azonban a szenvedély szította elméleti harcz eldönteni nem tudott, azt békés modorban, a kutatás szövetneke mellett megfejtette a történelem.

Az egyházi népénekek tulajdonjogi kérdése Németországban a katolikusok győzelmével befejeztetett. A népénekek, a római egyház szigorú ellenőrzése daczára, mely a szent szertartások egyöntetősége s a latin nyelvnek, mint az egyház által

megszentelt nyelvnek egysége mellett harczolt, már a kereszténység behozatalának első századaiban utat törtek. Ezt bizonyítják a IX., X., XI., XII. sat. századból fennmaradt résziint töredékes, résziint teljes egyházi népénekek, melyek a német nemzeti irodalom kincsét képezik.¹⁾

Luther föllépése, ama kor áramlata, mely a római egyház ellen fordúlt s ennek ellenében a német nemzeti egyházat német szertartásos nyelvvel kívánta megalapítani, a német egyházi népénekek gazdag tárházára talált. A reformatio férfiai lázas sietséggel fordították le a kath. egyház fenséges himnuszait és megtartották a mise s egyéb szertartásos énekek legnagyobb részét. Ezt bizonyítja Luther Márton az 1542-ben megjelent »Begrebnisgesengen« című könyvének előszavában,²⁾ valamint Melanchton az »Augsburgi Confessio« apológiájának 24. fejezetében.³⁾

Az elkeseredett vita már befejeztetett, a német egyházi nép-énekeknek tulajdonjoga a katolikusoknak ítéltetett; a protestantismus érdeme azonban a német nép-ének felvirágoztatása, a nemzeti nyelv és irodalom művelése, melyben a katolikusok a protestánsokkal versenyeztek.

Hazánkban az egyházi s világi nép-ének tulajdonjogának

1) Raymondschlecht: Geschichte der Kirchenmusik. Regensburg 1871. l. 48—58 lap. Joseph Sittard: Compendium der Geschichte der Kirchenmusik. Stuttgart 1881. l. 166. sat. lap.

Dr. August Reissmann. Illustrierte Geschichte der deutschen Musik. Leipzig 1881. l. 159. és 172. lap.

2) »Indem haben wir auch zum guten Exempel, die schönen Musica oder Gesenge so im Babstumb, in Vigilien, Seelenmessen und begrebnissen gebraucht sind, genommen, der etliche in dis büchlein drücken lassen, und wollen mit der Zeit der selben mehr nennen.« Philipp Wackernagel; Bibliographie zur Geschichte des deutschen Kirchenliedes im XVI. Jahrhundert. Frankfurt a. m. 1855. Erlangen. l. 572. lap.

3) »Wier lassen daneben auch teutsche christliche Gesänge geben, damit das gemeine Volk auch etwas lerne und zur Gottesfurcht und Erkenntniss unterrichtet werde. Der Brauch ist allezeit für löblich gehalten worden in den Kirchen. Denn wie wohl an etlichen Orten mehr, an etlichen Orten weniger teutsche Gesänge gesungen worden, so hat doch in allen Kirchen je dass Volk etwas teutsch gesungen: Darum ists so neu nicht« Joseph Sittard: Compendium der Geschichte der Kirchenmusik. Stuttgart. 1881. l. 167. lap.

kérdése, egy két hírlapi cikket kivéve,¹⁾ még komoly vitatkozásra nem adott alkalmat. S ha egykor a népének eredetéről vagy helyesebben szólva tulajdonjogáról leendő kérdés, a vitatkozás, a történelem kalauzolása mellett, nálunk is a katholikuskok győzelmével fog véget érni.

A magyar reformatio vezérférfiai, a kath. egyháztól elszakadt predikátorok, a többi között Mária királynőnek, a szerencsétlen II. Lajos király feleségének udvari papja s gyónatója, a löcsei származású Henkel János, ki a királyi udvarban Luther iratainak terjesztésére vállalkozott; a molácsi vész után Kopácsi István ferenczrendű szerzetesfőnök, ki Sárospatakot választotta reformálása helyéül, vagy Dévai Biró Mátyás az ország észak-keleti részében nagyhirű szigorú szerzetes, ki 1529. 1530-ik évben Wittenbergben sajátította el az új hitet, honnét hazatérve, nagy tüzzel s erélyvel hirdette Calvin tanát Luther tanai ellenében; a hatalmas Bethlen Gábor és Rákóczy György, kik mint erdélyi fejedelmek az új vallást hatalmuk és tekintélyök egész befolyásával támogatták: első reformátori működésökben, sőt még jóval tovább is, a kath. istenszolgálat nagy részét föntartották, a régi kath. himnuszokat zengedezték. Erről tesznek tanuságot mindazon protestáns írók, kik a magyarországi reformátusok énekügyével foglalkoznak.²⁾

A magyar református énekeknek a róm. kath. szertartásos és egyházi népénekkel való hasonlatosságát, vagy jobban mondva ugyanazonosságát legfényesebben mutatja a Rákóczy György erdélyi fejedelem költségén 1636. évben, Gyulafehérvárott, csupán 200 példányban nyomtatott öreg vagy nagy Graduale, mely túlnyomó részben a katholikus egyház himnuszait, antiphonáit, lamentációit, litániáit, szóval az összes szertartásos énekek nagy részét foglalja magában, elannyira,

¹⁾ Lásd Protetáns egyh. és iskolai Lap. 1880. év 52. száma.
»Pro aris et focis« Magyar Korona 1881. január 13. és 14. szám
»Érdekes adat a magyar egyházi zene történetéhez. Válasz »Pro aris et focis« cikkre.

²⁾ Bartalus István: A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Pest 1870. Kiadja a m. tudományos Akadémia.
Ivánka Sámuel: Sárospataki füzetek. 1858. II. félév. Márcz. 30.

hogy első tekintetre e nevezetes könyvet, mely a XVII. században a magyar reformátusok dicsőségét képezte, mely nyelvezetét népies s egyházas dallamait tekintve, most is a magyar irodalom egyik hecses gyöngyét képezi, a benne előforduló nagyszámú kath. énekek miatt kath. énekes könyvnek lehetne tekinteni.

A magyar reformátusok 1538-ik évtől kezdve, midőn Székely István szikszói tanító, majd liszkai s göncei református pap »Magyarra fordított zsoltárok könyvét« Krakóban kiadta, a hitvitázó irodalom terén úgy az énekes s zsoltáros könyvek terjesztésében roppant munkásságot fejtettek ki, s midőn a hitvitázó irodalom terén, egész a XVIII. század végeig túlsúlyban levő katolikusokkal versenyeztek, az énekes-könyvek kiadásában s terjesztésében azokat felülmúlták.

A reformatio férfiai első fellépésök alkalmával nálunk is igen gazdag tárházra találtak. Ők a hatodfélszáz év óta a nemzet sajátjává lett catholicismusból merítették első szükségleteiket. Hogy mily gazdag lehetett a magyar vallásos nép-ének s költészet tárháza a reformatio előtt, mutatja az Akadémia által kiadott »Régi magyar költők Tára«-nak az első kötete ¹⁾, melynek felette gazdag »Tartalmá«-ból híven kitűnik a magyar népnek a nemzeti népénekhez való szíves ragaszkodása azon időben, midőn a hatalmas római Gergely-féle ének az egész kath. istentisztelet felett csaknem kizárólag uralkodott. Ezen szép, latinból fordított himnuszok, egyéb magyar méretű versek s magyar dallamú énekek, mint a fent említett könyv »Előszava« mondja, a középkori költői maradványokat foglalja magában az 1526. évig. Legnagyobb részt ismeretes, többféle szétszórt darabok, melyeknek száma a naponkénti kutatásokkal mindegyre szaporodni fog. Mily gazdag lehetne a reformatio előtti költők tárháza, ha a tatár s török pusztítások, a későbbi belvillongások az első szent fejedeimink által alapított püspökségeket s monastorokat a föld színéről el nem törölték volna!

E csaknem pótolhatlan veszteséget és a XVII. és XVIII. században megjelent katolikus énekes könyveknek

¹⁾ A magyar tudományos Akadémia megbízásából közléteszi Szilády Áron m. ak. r. tag. Budapest 1877.

esekélyebb számát némileg pótolják ama becses kéziratos énekgyűjtemények, melyek a múlt századok viharaiából reánk sértetlenül átszármaztak, s közművelődésünk egyik fontos ágára: a vallásos népköltészetre s a magyar ősi zenére fényt derítenek.

Ilyen kéziratos énekgyűjtemények egyik legérdekesebb példányát lesz szerencsém ezúttal a tekintetes Akadémiának bemutatni.

»Cautionale et passionale hungaricum, Societatis Jesu, Residentia Turócensis«, czime e folio alakú, erőteljes vonásokkal írt s meglehetősen hibátlan hangjegyű énekgyűjteménynek, mely a Jézus-társaság turóczy könyvtárából a rend feloszlása után a magyar kir. tudományegyetem hirtokába jutott, hol az A. 207. sz. a. mint a XVII. század egyik nyelvészeti emléke őriztetik.

A gyűjtemény szerzője s némi tekintetben másolója, nevét s kilétét elhallgatja. A gyűjtemény első lapjára NB. alatt írt latin előszavában azonban röviden elmondja a gyűjtemény célját. »Sokak kívánságának, de egyúttal a közszükségletnek eleget teendő — úgymond — a Kyriet, Gloriát és Credót — a nevezetesebb s nagy ünnepek s a közönséges idő számára magyar nyelven elkészítettem, ezekhez adván még sok egyéb újabb énekeket.«

E lépésre szerzőt azon tapasztalat vezethette, hogy a nép a folytonos latin miseénektől lassanként elfordult s a többi szertartásos magyar népdalok példájára, magyar miseének után vágyódott.

E gyűjteményben találkozunk az év minden ünnepére írt első magyar, teljes mise-énekekkel, melyek eddigelé a nyomtatásban megjelent énekes-könyvekben nem fordultak elő. A római egyház, midőn a nemzeti nyelven való éneklést megengedte, a miseének latin szövegét főtartani szigorúan meghagyta, mint ez VII. Sándor pápának 1661. január 12-én kiadott bullájából kitűnik, melyben a pápa erőteljes szavak-

NB. Multorum desiderio ac publicae etiam necessitati satisfacere volens; formavi lingua hungarica, Kyrie, Gloria, Credo, pro omnibus sollemioribus festis, et pro communi etiam tempore, additis multis aliis novis cantionibus.

ban kel ki a Franciaországban megjelent francia szövegű misekönyvek ellen. A pápa megtiltja azon könyvek használatát s mindazokat, kik ily könyvek birtokában voltak, azok elégetésére utasítja ¹⁾. Az énekgyűjtemény szerzője itt csak a mise-énekeket magyarította, tehát a fennebbi bulla szavai ellen nem vétett, melyek csupán az egész misekönyvnek lefordítását s így a misének nemzeti nyelven való tartását tiltották meg.

A mise énekrészek megmagyarítását másodszor feltaláljuk Náray György-»Lyra coelestis« című énekes könyvében, mely 1695-ben Nagy-Szombatban jelent meg. Ezen, a felsőbb egyházi hatóság engedelmével megjelent énekeskönyv eléggé bizonyítja a magyar mise-énekek kedveltségét, melynek kezdeményezője az énekgyűjtemény névtelen szerzője volt.

Az egész énekgyűjtemény két részből áll s két külön művet foglal magában. ²⁾

Az első rész s így külön mű, (80 lap) az év minden ünnepeire ujonnan — részint szöveg és ének, vagy csak dallam tekintetében készült egyházi népénekeket foglal magában, melyeket a szerző teljesen, az az egész szöveggel leírt s az egyházi hatóság bírálata alá bocsátott. Ezekhez számíttatnak némely régiebb énekek, melyek eddig is közhasználatban voltak, de még egyház-hatóságilag jóvá nem hagyattak, azért azok szintén vizsgálat alá adattak. E sorokban kitűnik szerzőnek

¹⁾ Joseph Sittard: Compendium der Geschichte der Kirchenmusik, Stuttgart 1881. 168. lap.

²⁾ In hoc libro sunt autem duo opuscula. Primum est variarum cantionum pro vario tempore noviter factarum; quae sunt integre descripta ac perinde illa solum revidenda.

Addita sunt aliquae antiqua usitata, necdum approbata quae etiam revideri debent.

Cantiones vero, quae citantur, illae sunt jam impressae ac approbatae, pro notitia solum typographi propositae.

In altero opusculo est passio Christi Domini a 4. evangelistis descripta. Textus ejusdem est ex Biblia Kaldi desumptus. Notae vero ad impressum quoddam opus antiquum accomodatae.

Additae sunt lamentationes Jeremiae prophetae juxta breviarium romanum. Textus etiam earundem est ex Biblia Kaldi desumptus, et ad notas romanas accomodatus. NB. (Előszó.)

lelkiismeretes gondoskodása, mely szerint az általa szerkesztett énekek s a régebben használt énekek elterjedését az egyházi hatóság engedélyétől kívánja függővé tenni. Ilyen előleges átvizsgálásra hivatkozik Illyés István esztergomi kanonok 1693-ban, Nagyszombatban kiadott s Széchenyi Györgynek, a »méltóságos főpapi fejedeleennek« sat. ajánlott »Soltári énekek« czimű énekkönyvében, midőn kikel »az eretnekséggel bőves idegen Gradualék s funebrisok« (halottas énekeskönyvek) ellen, melyek sok helyütt a katholikus iskolamesterek kezében is forognak, noha azok használatát a Pázmány Péter alatt tartott zsinat (c. III. n. IX.) szigorúan eltiltja.

A névtelen szerző s másoló ez énekgyűjteményt ki akarta nyomtatni, erre mutatnak az előszóban a nyomdászhoz intézett azon szavai, melyek szerint a rég használatban levő s egyházhatóságilag megerősített énekek az akkoron közkézen forgó nyomtatott ima- és énekes könyvekben feltalálhatók s önnét egyszerűen minden változás nélkül lenyomandók.

A második részben, mely szintén külön művet képez, foglaltatik a négy evangélista nyomán Krisztus urunk kinszenvedésének története: és pedig Virág vasárnapra, szent Máté evangélista szerint; Nagy keddre, szent Márk, Nagyszerdára szent Lukács és Nagypéntekre szent János apostol és evangélista írása szerint.

Ezeket követik »Jeremiás proféta siralmai, melyekkel a római anyaszentegyház a Nagyhét három utolsó napján: úgy-mint csütörtökön, pénteken és szombaton szokott élni.

E czimhez még következő jegyzet csatoltatik:

»Tudni kell pedig, hogy a hol solennitással akkorbéli solosma végeződik: mint a három napi siralmok az előtt járó napban estve felé szoktak végeződni. Úgy mint Nagycsütörtöki szerdán; Nagypénteki Csütörtökön, Nagyszombat napi Pénteken. Énekeltetnek pedig a nagy oltár előtt.«

Jeremiás proféta megható siralmi után következnek »más siralmok« »Nagy Péntekre valók«, melyek elseje ily czímet visel:

Zsidó nemzet ellen panasza az Istennek.

E siralom a híres latin imperiának »Popule meus quid

feci tibi» szabad s elég hangzatos fordítása, melyhez a felséges latin gregorián ének dallama van csatolva.

A második soralom Krisztus urunk kinszenvedésének versekbe foglalt leírása, melyhez igen ügyes s hangzatos dallam van csatolva. Ezután következnek a »Boldog Szűz Máriának siralmai«, melyek azonban csak jelezve vannak, miután azok a XVII. század második felének elején megjelent énekeskönyvekben főtálálhatók.

A gyűjtemény Jeremiás prófétának szép könyörgésével végződik.

A gyűjtemény szerzője vagy másolója mindvégig ismeretlen akar maradni. Névnek nyomára sehol sem akadunk. Hogy Jézus-társasági atya volt, az minden kétséget kizár. A gyűjteménynek szorgalmas egybeállítása, az énekeknek az ünnepi évkörök szerint való beosztása, az egész gyűjteménynek az egyházi főhatóság elé való becsátása mutatják, hogy a szerző tagja azon szerzetnek, melynek tagjai egyéni véleményeiket s irodalmi munkásságukat örömet becsátják a felsőbbség bírálata alá, s annak ítéletében megnyugosznak.

Ezt fejezi ki a szerző előszavának utolsó soraiban, hol teljes őszinteséggel felemlíti, hogy ő a magyar nyelvben nem tökéletesen jártas; azért felkéri különösen az öregebbeket, a tapasztaltabbakat, hogy ha benne bármi simítani valót találának, azt megtegyék s így a gyöngye szerzőt az Isten dicsőségének emelésében gyámolítsák.¹⁾

Végre felkéri szerző a vizsgálókat, hogy a gyűjteménybe nem illő énekeket hagyják ki, illetőleg a könyv szélén azt bármilyen jeggyel tudomására adják, nehogy kisebb s csekélyebb hibák miatt az egész mű elvettessék.²⁾

Az énekgyűjteményben évszám sehol sem található. Azonban a nyelvezet, a mű beosztása, a helyesírás, az előforduló új

¹⁾ Cum vero hujus operis auctor non sit perfectus Ungarus, siquid in eo deprehendatur, quod poliri debeat, licebit censoribus addere, demere et debilem authorem, ad Gloriam Dei promovendam adjuvare. (Előszó.)

²⁾ Si quae cantiones inveniantur excludendae, notentur signo aliquo ad marginem: ne propter exiguum defectum totum opus reprobetur. (Előszó.)

énekek, maga a hangjegyzés, teljes biztossággal arra mutatnak, hogy a mű a XVII. századnak utolsó negyedében, tehát 1675—1700. iratott. A régi, már gyakorlatban levő s egyháziilag megerősített énekekre való hivatkozás, azoknak az »impressum«-ban, az 1651-től fogva megjelent kath. énekeskönyvekben való megjelölése határozottan azt mutatja, hogy a jelen énekgyűjtemény mindjárt 1672. után, midőn Szelepesényi György esztergomi érsek s primás meghagyása folytán a hivatalos »Cantus Catholici« megjelent, iratott. A régi énekekre való hivatkozás az 1674-ki »Cantus Catholici« lap-számainak teljesen megfelel.

Ismerte e szerző a ferenczrendű Kajoni P. Frater János által a csiki klostromban 1676-ban kiadott »Cantionale Catholicum«-ot vagyis »Régi és új Deák és Magyar Ájtatos egyházi énekek« 786 lapra terjedő, eddig legteljesebb kath. énekes könyvet? azt meghatározni nem lehet. Turóc és Csik-Somlyó, az akkori nehéz közlekedési viszonyok miatt, igen távol estek egymástól s egymással csak nehezen érintkezhettek. Ezt látszik mutatni azon körülmény is, hogy az énekgyűjtemény szerzője által jelzett »új énekek« a Kajoni Cantionaléban nem fordulnak elő; noha egyes énekek versei csak is egyes szavakban térnek el egymástól. Ez esetben leginkább felvilágosítással szolgálhatnának a dallamok, melyek azonban a kezeim között levő Kajoni Cantionaléban, fájdalom, hiányzanak.

Maga volt-e az ismeretlen szerző az »új énekek« szerzője; a dallam és szöveg tőle származott-e? erre sem felelhetünk biztosan. Szerző ugyan az előszóban magát »author«-nak nevezi, de itt is kétség támad: vajjon a szerzőség alatt a szöveg vagy a dallam szerzőségét vagy mind a kettőét együtt véve érti-e?

A nyelvezet erőteljes, a versek elég gördülékenyek. Költői lelkesültség vagy emelkedettség nem a legerősebb oldala a gyűjteménynek; szerző minden egyes »új énekben« szorosan a szent írás szavaihoz ragaszkodik, úgy, hogy azt mondhatni, hogy az énekek legnagyobb része versbe szedett szentírási történetek elbeszélése.

Szerző nagyobb jártasságot s ismeretet tanúsít a dallamok és énekek hangjegyzésében. A gregorián énekből átvett s megmagyarosított rhythmust igen ügyesen tudja feltüntetni. A

régibb magyar népelemek visszaadásában pedig — külföldi létére — mert szavai szerint onnét kelle származnia — meglepő ügyességet tanúsít.

A hangjegyzés a XVII. század második felére vall. Szerző a dallamokat öt soros vonalrendszerben, egy szólamban, minden harmonia nélkül, egész és fél-hangjegyekkel jelzi. Negyed-hangjegy csakis kivételes esetekben, nyolczad vagy tizenhatod, pedig sehol sem fordul elő; leggyakrabban használja a sopran kulcsot, ezután leginkább a tenor kulcs fordul elő, kivételes esetekben látható a violin, míg a bass kulcs teljesen hiányzik. Az előjegyzés legtöbb esetben egy \flat , mely g mollt (lágý g) jelez; ritkább a két ($\flat\flat$); kereszt (\sharp) előjegyzést az egész gyűjteményben nem találtam. Szerző ugyan megadja a dallam elején az ütemnemet, mely legnagyobb részt C az az $\frac{4}{4}$, mely több dallamban $\frac{4}{2}$ gyanánt tekintendő, de a dallamokat sehol sem osztja ütemyekbe, szütnjelet nem használ, így némely dallamnak megfejtése s ütembe való osztása a legnagyobb nehézséggel jár.

Az énekgyűjtemény tárgyi beosztása.

Szerző az énekgyűjteményt a XVII. századbeli énekes könyvek mintájára, a három főütempkör szerint osztja be.

Az első szakasz 1—38 lap, a karácsonyi ütempkörrel veszi kezdetét. Ez a rész mind szöveg, mind pedig dallam tekintetében a leggazdagabb. Az adventi énekek legszebb láncolata nyitja meg a szorosan szertartásos énekek sorát.

E részben mint »új énekek«, melyek másutt eddigelé elő nem fordultak, következők említendők: 1) »Küldeték Arkangyal mennyből Szűz Máriához«; 2) »Küldeték Szűz Máriához az Gábríel angyal«; 3) Az Úr Isten Ádám atyánkuak«; 4) Kyrie Natale: »Atya Isten életnek kútfeje«; 5) Gloria Natale: »Dicsőség mennyben Istennek«; 6) Credo Natale: »Hiszünk mi egy Istenben«; 7) Sanctus: »Szent, szent, szent, mindenható Atya Isten«; 8) Más ének: »Christus születék Bethlehemben, az Augusztus ideiben.« 9) Más ének: »Halljátok keresztyének, mi történt legyen;« 10) Más ének: »Zenge-dezzünk vig énekekkel, dicsérvén Istent nyelvünkkel;« 11) Más

ének: »Mennyei udvarból derék dolog földre izentetik«; 12) Más ének: »Az Augusztus Császár idejében« ennek dallama a régi ősi egyházi ének: »Angyaloknak nagyságos asszonya«, mely Váásrhelyi Andrástól származik 1508. évből; 13) Más ének: »Egy szép gyermek most született. Világnak hozott örömet«. Ez énekeken kívül benn foglaltatnak az 1651. és 1672-ki »Cantus Catholici« remek szép karácsonyi énekei, melyek azonban csak lapszám szerint vannak jelezve.

A második szakasz 39—46 lap, a husvéti ünnepkört tartalmazza s kezdődik Krisztus urunk kinszenvedéséről szóló énekekkel. E szakaszban következő új énekek szerepelnek: 1) Kyrie quadragesimale »Oh felséges teremő Isten«; 2) Credo quadragesimale: »Hiszünk mi egy Istenben«; 3) Kyrie paschale: »Atya Isten! mennyen földön«; 4) Gloria paschale: »Dicsőség Istennek mennyben«; 5) Credo paschale: »Hiszünk mi egy Atya Istenben.« E szakaszban a többi bőjt s húsvéti énekek a »Cantus catholici« 1672. és 74-ki kiadás lapszámai szerint csak jelezve vannak. A harmadik szakasz 47—51 lap, a pünkösdi ünnepkörnek van szentelve s az Úr mennybemenetele napjára szerzett »Kyrie«-vel kezdődik: 1) Oh Felséges Atya Isten; ide tartoznak még 2) »Christus mennybe felmőne«; 3) »Kyrie de Spiritu Sancto«: »Oh Szent Lélek teremő nagy Isten«; 4) Ének a szent-háromságról: »Mennybeli Atya teremő szent Isten!«

E részt követik az oltári szentségről szóló énekek, melyek közül a régiek s az újabb használatban levők szintőn a fennebbi mód szerint csak jeleztetnek; mint szép új ének említésre méltó; 1) »Örvendezz keresztyőn lélek, oltári szentségnek.« 2) az »O salutaris hostia« himnuszak következő új fordítása: »Oh Üdvösséges áldozat, mely nyitotta mennynek kapuját, Ellenség minket szorongat, Adgy erőt és diadalmat. Üdvözlégy Testben jött Ige, ki szent Oltárra vagy téve, Bűnösök nagy reménysége, Betegek gyógyító íre (?) Üdvözlégy Krisztusnak Teste, Mely keresztre lél függesztve, Keserves halálad által, Engedd élnünk szent voltoddal. Üdvözlégy Christusnak vére, Mely keresztfán lél kiöntve, Ára vagy te Hívaidnek, Reménysége lelkeinknek.

Dicsőség szent Háromságnak, Három személyben, egy Úrnak, kitől az örök életet várjuk mennyben s dicsőséget. « Amen.

Az Isten dicsőült szenteinek sorát a boldogságos szüzet dicsőítő énekek nyitják meg. E részben mint »új énekek« következők szerepelnek: 1) Processióra való ének: »Üdvözlégy szép szüz Mária, Mennysországnak királynéja«. 2) Kyrie de Beata Virgine: »Atya Isten szüzességnek ura«; Ezt követik a XVII. században ismert Mária énekek, az apostolok, szüzek, vértanúk s hitvallókról szóló énekek, melyek ismét az 1672. és 1674-ki »Cantus Catholici« kiadás lapszáma szerint vannak jelezve.

A negyedik részt 61—73 lap, képezik a közönséges napokra való énekek. Ezek között mint »új ének«-ek állanak: 1) Kyrie: »Mindenható Atya Isten, ki uralkodik mennyekben«; Kyrie 2-um »Mennybéli Atya Úr Isten«; Kyrie 3-um »Mennybéli szent Urunk.« 4-tum Gloria: »Dicsőség mennyben Istennek« 5) Credo: »Hiszünk egy Atya Istenben«; Credo 2-um »Hiszünk mi egy Istenben.« Credo 3-um »Hiszünk mi egy Atya Istenben« Credo 4-tum »Hiszünk egy Istenben.« Ezután következnek a zsoltárok, az estveli, reggeli énekek; VIII. Orbán pápai hatalmas éneke: »Ante oculos tuos.« Végre Dávid zsoltáiraiból azok, melyek ugyancsak az 1674-ki »Cantus catholici«-ban vannak lenyomva.

Az ötödik rész 73—80 lap a holtak emlékének van szentelve. A halottas énekek között mint »újak« szerepelnek: Intés a drága léleknek gondviselésére: 1) »Kely fel drága lélek, kely fel«; 2) »Figyelmezz keresztény lélek, mire intnek szentek«; a gyermekek temetésénél 3) »Úr Isten irgalmazz nekem, hozzád kiált bűnös lelkem« (hangjegy nélkül.) 4) »Jer elmélkedjünk keresztýén népek« (hangjegy nélkül.) 5) »Szükség végső dolgainkról sokszor elmélkednünk« (hangjegy nélkül.)

A gyűjtemény második felét (1—122 lap) a passiók, lamentációk, Mária siralmak, az impropriák képezik; a gyűjteményt Jeremiás profétának szép könyörgése zárja be, mely a nagypénteki gyászszolosmák alkalmával énekeltetik.

A mű második fele öt soros vonal-rendszerben, úgynevezett »gregorián« hangjegyekkel van írva. A dallam igen csekély eltéréssel a római graduale hangjegyeivel teljesen

megegyez. Tudtommal *ez az első hangjegyzett magyar passio*, mely azóta minden magyar egyházban a nagyhét négy napján egész ünnepiességgel adatik elő.

Az énekgyűjtemény tárgyi beosztása a legvilágosabban mutatja, hogy a szerző s másoló a művet közvetlenül a »Cantus Catholici« 1672. és 1674-ki kiadása után írta s az előbbi kiadásokat részint új, részint régiebb, már használatban volt, de még egyházhatóságilag meg nem erősített magyar egyházi énekekkel kívánta bővíteni.

Az egyházi népénekek jellege.

Midőn e nevezetes énekgyűjteményben előforduló új népénekek jellegéről akarok röviden szólni, előre becsátom azt, hogy a népénekek jellege alatt a dallamszerkezet külső belalakját, magát a dallammenetet, annak a római gregorián énekhez vagy más nemzeti egyházi énekhez való viszonyát s végre az énekeknek előadási módját értem.

Az »új énekek« dallamszerkezete, a dallambeosztás, az elő- s utótétel egybehangzása, szóval a dallam rhytmizálása a XVII. században divó latin s egyéb nemzeti dalok szerkezetére vall. Ha néha a dallamszerkezetben az elő- és utótétel, vagy a rhytmus nem egészen helyes, ennek oka nem a dallamszerkezet fejletlenségében, hanem a verselés vagy jobban mondva a verslábak egyenlőtlenségében keresendő. A kifogás nélküli versnek kifogás nélküli dallam-szerkezete van.

A XVII. századbeli egyházi költőknek jó s rossz tulajdonságai az énekgyűjtemény »Új énekeiben« teljesen feltalálhatók. A szentírás szövegéhez való szoros ragaszkodás, az adventi, karácsonyi, húsvéti (nagybójt) s pünkösd-i énekeknek minden egyéni fellengzéstől ment tárgyilagos előadása a költészet szárnyát ugyan elvágja s így a költői lendületnek kevés helyet ad; annál magasabban szárnyal azonban e képzelem a boldogságos szűz, a dicsőült szentek tiszteletére s az oltár szentség imádlására szerzett énekekben. A halottas énekekben a világ mulandósága, a földi örömökről való lemondás s az örök élet utáni sóvárgás a főszeme, mely néhol igen sikerült költői alakban tárul elénk, melyet a megfelelő komoly s búsongó dallam a szomorú hangulat daczára vonzóvá tesz.

Az énekgyűjtemény »új énekei« származás, illetőleg nemzetiségi szempontból tekintve, három csoportra oszthatók: u. m. ősi gregorián, idegen nemzeti s magyar nemzeti nép énekekre. Az első csoporthoz tartozik az »új énekek« túlnyomó része, mely az ősi római énekekre, gregorián énekből alkalmazta dallamát. A gyűjtemény szerzője finom érzékkel bírt, midőn a IX. században legnagyobb hírnek örvendett szent-galleni zárda egyik leghíresebb tagja: Tutilo által, a régi egyházi dallamokból szerkesztett, úgynevezett »interpolatio«-kat ¹⁾ magyarra fordította, s azoknak el nem évülő szép dallamait először is mint a mise magyar énekrészeit, különösen a »Kyrie«-t a magyar hívek számára föntartotta. A »Gloria«, »Credo«, »Sanctus« s »Agnus Dei« szintén a római gradualeból vették, de e dallamokban nem mindenütt nyilatkozik azon fenség, mely a »Kyrie« magasztos »jubiliatio«-iban annyira megragad; ennek oka különben a hosszú szövegben rejlik, mely mint már fentebb említém, a szentírás szövegéhez való szoros ragaszkodás miatt nem emelkedik költői lendületre.

Szerző a gregorián-éneknek a magyar énekes könyvekbe való felvételével kettős czélt ért el: a) megalapította a magyar mise-éneket; b) megismertette a magyar hívekkel ősi alakjában a szép gregorián-éneknek azon részeit, melyekből a németországi protestánsok s utánok a többi nemzetbeliek, a többi között a magyar protestánsok is nagyhirű »choral« dallamokat kölcsönözték. ²⁾

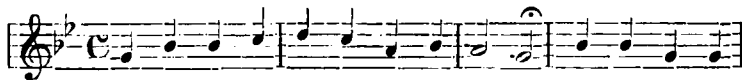
Az ősi gregorián-ének egyik szép »jubiliatióját« találjuk megörökítve a gyűjtemény 1. lapján az »adventi énekek« első részében, a »Kyrie«-ben. A szabad lendületű gregorián ének, a nélkül, hogy eredeti szépségéből valamit veszítene, a magyar vers nyomán igen helyesen ütenyekbe osztva, ekkép hangzik:

¹⁾ Raymund Schlecht: Geschichte der Kirchenmusik. Regensburg, 1871. 45. lap.

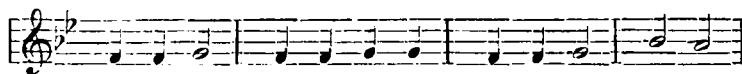
²⁾ Ezt mutatja a legrégibb prot. énekes könyvek egész szerkezete p. o. Huszár Gálynak: »A keresztyéni Gyülekezetben való Isteni dicséretes és Imádságos« Comjati 1574. hol az egész kath. istentiszteletnek, misének gregorián dallamai vannak lenyomatva.

Adventi énekek.

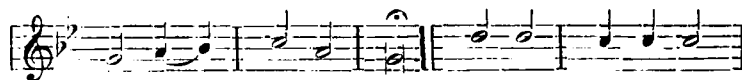
Kyrie. (1. lap).

O fel - sé - ges, min - den - ha - tó A - tya! Meny - nek föld - nek
Te nagy al - ko - tó - ja min - de - nek - nek, ki - vált - kép - pen
Ir - gal - mad - ból a bűn - ben nem ha - gyád, Meg - vál - tót el -

ki - rá - lya és vég - he - tet - len u - ra s gond - vi -
em - ber - nek, ki meg - hó - dolt a bűn - nek, nem en -
bo - csá - tád fi - a - dot ne - künk a - dád, úgy ked -

se - lő Pász - to - ra. É - des Jé - zu - sunk,
ged - vén ked - ved - nek. Szűz - nek mé - hé - ben
ve - det mu - tat - tad. Nagy ha - tal - ma - sul

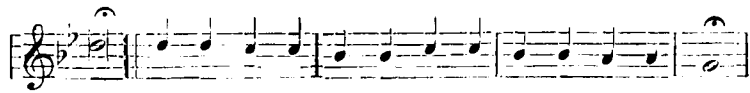
te nagy mi Mes - si - á - sunk, ki e vi - lág - ra jö - vél ér -
em - ber - ré lél e föl - dőn, öl - tőz - vén ter - mé - sze - tünk -
fér - fi - u - i mag nél - kül szent lé - lek - nek éh - lé - sé -

tünk! Vi - gasz - ta - ló szent lé - lek Is - ten, ki szár - ma - zol
ben! Eh - lé - sed - ból a Krisz - tus tes - te fo - gan - ta - tott
ból! Ez a mi lel - künk - nek vált - sá - ga, Hogy Krisz - tus ál -

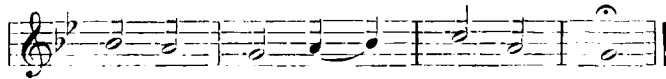
az Is - ten - ség - ben a két sze - mély - től egy - kép -
szűz - nek mé - hé - be: meg - tar - tat - ván szű - zes - sé -
tal e vi - lág - ra szál - lott a - tya - i ir - gal -

pen! A-zért há-la le-gyen a fel-sé- ges Is-ten-nek,
ge!
ma!

há-rom sze-mély-ben egy-nek. Hogy ir-gal-ma-sá-gá-ból

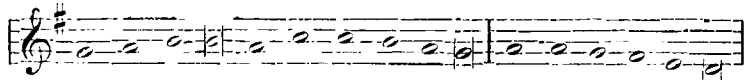
meg-vál-tott az ha-lál-tól.

Szerző a mise többi részeit folytatni akarta, azonban a censor a »Gloriá«-ra papírt ragasztta s erre a következőket írta: Gloria in festis adventus Domini canitur ad Notam: Üdvö-zítőknnek Szent Annya. Vide textum inter communes. E nemű megjegyzéseket több helyütt olvasunk.

Hasonló szép gregorián-énekekkel találkozunk a 25—27 oldalon levő karácsonyi ének első részében a »Kyrie Natale«-ban, melynek eredeti latin szövege ekkép hangzik: Kyrie fons bonitatis, Pater ingenite; a quo bona cuncta procedunt, eleyson. Ennek fenséges dallama eredetileg csupán ezen két szóra énekeltetett »Kyrie eleison«; mely szép dallam alá minthogy a neumák hangjelzése tökéletlen volt s a száj-hagyomány után évek hosszú során át a feledés vagy ferdítés veszélyének volt kitéve, Tutilo szt. galleni szerzetes a X. században a fennebbi latin szöveget tette, melyet a gyűjtemény szerzője ilykép fordított magyarra:

Karácsonyi énekek.

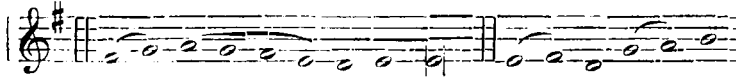
Kyrie Natale. (25. lap).

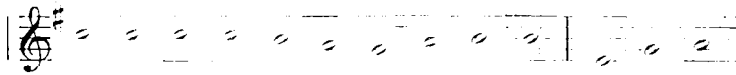
A-tyr Is-ten, É-lek-nek kút-fe-je smin-den-nek kez-dő-je
A-tya Is-ten, ki Te szent Fi-a-dat, mely tő-lel szár-ma-zott
A-tya Is-ten, ki E-get és föl-det ma-gad-tól te-rem-téd

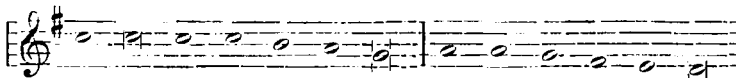
Is - ten - ség - nek és a Te - rem - tés - nek.
 Kül - déd hoz - zá - n - k, hogy vált - son vi - lá - got.
 Száll - jon re - á - n - k a te szent ke - gyel - med.

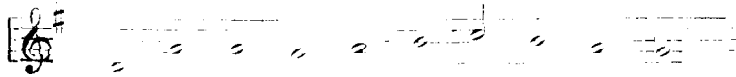
Ir - gal - mazz mi né - künk U - ram Jé - zus
 U - ram Jé - zus
 U - ram Jé - zus

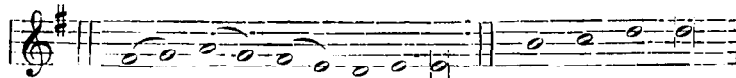
Krisz - tus, A - tyá - d - nak egy szü - lött Fi - a; ki a szent
 Krisz - tus, Szűz Má - ri - á - nak szent Fi - a, kit szent Pró -
 Krisz - tus, Menny és föld vi - lá - gos - sá - ga, Te mi é -

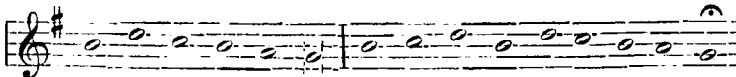
Szűz - től csu - dá - la - to - san jö - vél ez vi - lát - ra,
 fé - ták és szent ki - rá - lyok ki - ván - tak ó - hajt - va,
 ret - tünk nagy u - ra - ság - ból, jö - vél nagy kí - nok - ra

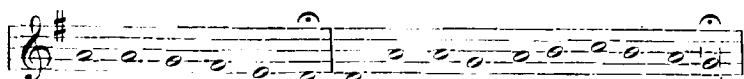
A mint Pró - fé - ták - tól volt meg - ir - va.
 Hogy vált - sá - gul jö - néd ez vi - lát - ra.
 Szent tes - ted - ben s ke - ser ves ha - lál - ra.

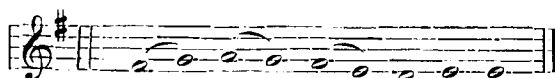
Ir - gal - mazz mi né - künk. Vi - gasz - ta - ló,
 Vi - gasz - ta - ló,
 Vi - gasz - ta - ló,

o szent Lé - lek Is - ten, ki A - tyá - tól és a Fi - u - tól
 Is - te - ni szent Lé - lek, te tő - led men - nye - i Szent - sé - gek
 ke - gyel - mes szent U - runk, ben - ned van min - den bi - zo - dal - munk,

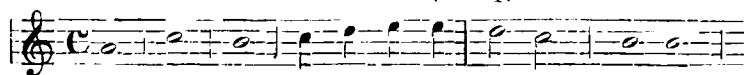
szár-ma-zol egy kép-pen. Vé-lek ma-rad-ván egy Is-ten-ség-ben.
 a-zok-ra ter-jed-nek. Kik bű-nök-ért szív-ből ke-se-reg-nek.
 kik e föl-dön é-lünk. Hogy ál-ta-lad lesz bűn-bo-csá-na-tunk.

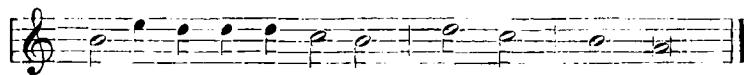
Ir-gal-mazz mi né-künk.

A többi miserészek közül e helyen csak a »Sanctus«-t közlöm, melynek szép lendületes dallama van.

Sanctus Natale. (30. lap).

Szent, szent, szent min-den-ha-tó A-tya Is-ten,

nagy az ő di-cső-sé-ge men-nyen föl-dön.

Szent a Fiu üdvözítő Jézusunk,
 Ki által az haláltól megváltattunk.
 Szent a Szentlélek vigasztaló Isten,
 Ki Christust plántálja az mi lelkünkben.
 O mely nagy Úr Isten a te szent neved,
 A kivel betöltöd eget és földet.
 Áldgy meg minket a te alkotmányodat
 S legeltesd mint jó Pásztor juhaidat.

Ugyanezen dallamra énekeltetik az »Agnus Dei« követ-
 kező szövege:

Isten Báránya, ki a bűnt elvészted,
 Könyörgünk neked, nyujtsd kegyelmességed.
 Isten Báránya, bűnünk megrontója,
 Irgalmazz nekünk, kegyelemnek Ura.
 Isten Báránya, ki a bűnt elvészted,
 Könyörgünk neked, adj szent békességet.

A dallamszerkezet azt mutatja, hogy ez éneket váltakozva énekelte az énekes — kántor vagy pap — s a nép; a kántor

ugyanis az első részt énekelte, mely után a nép együttesen hangoztatta feleletképen az utolsó részt: »irgalmaz minékünk.«

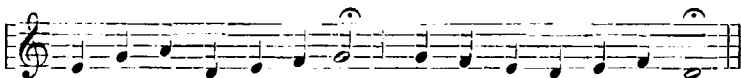
A gregorián egyik legismertebb alakját látjuk a pünkösdi énekek első részében, a »Kyrie«-ben, (49. lap) melynek dallama a másodrangú ünnepekre szóló »Ite missa est.« A dallam a második és harmadik versben némi változáson megy át, mindazonáltal a fődallam mindenütt átseng.

Pünkösdi énekek.

Kyrie de Spiritu Sancto. (49. lap).

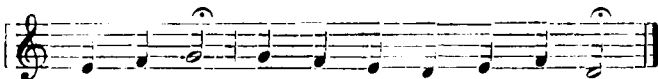
O szent Lé-lek, Te-rem-tő nagy Is-ten : e-gyen-lő Is-ten-ség-ben
Te vagy ki-mond-ha-tat-lan nagy jó-ság, és csu-da ha-tal-mas-ság,
Te a vi-lág kez-de-té - től fog-va va - lál em-be-rek Aty - ja.

A - tyá-val és fi - u - val, kü-lönb a szár-ma-zás - sal.
A ki-nek e - re - i - től függ vi-lág min-de-nes-tül.
E-set(t) u - tán biz - ta - tál, ta - nit-ván vi - gasz - ta - lál.

Te vagy meg-szen-te - lő - je a szent szűz-nek, hogy ő mé-hé-be
A mi ter - mé-sze-tün-ket Is - ten - ség - gel egy-beszer-zet-ted
Ezt meg-től-tédszent-ség-gel, i - gaz-ság - gal és böl-csés-ség-gel

szál - la - na A - tyá Is - ten - nek fi - a.
mely ál - tal vesz-szük az üd - vös - sé - get.
hasz-nunk-ra s ár - tat lan sze - léd - ség - gel.

O drá - ga kin-csek-nek tár - há - za, szent-ség-gel rak - va.
Ki a vi-lá-gos-ság A - tyá-tól jö - vel vi-lág - ra.
Légy a - zért mi vé-lünk is je-len, e szent in - ne - pen.

Ta - nít és ve-zess min-ket bol-dog-ság - ra.
 Hogy gon-dol len-ne A - nya szent egy-láz - ra.
 Sőt mint ö - rö-kön és ö - rök - ké. A - men.

A »Gloria«, »Credo«, »Sanctus« a közönséges ünnepekre szóló énekekből veendő. Ezután szerző a szentlélekről szóló énekeket jelzi, melyek a »Cantus Catholici« 1674-ki kiadásában találhatók.

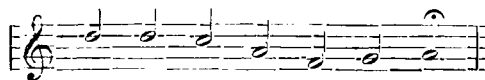
A bűnbánat s lelki fájdalom hangjai csendülnek meg a nagybőjtre való énekek között a »Kyrice«-ben. A lágy hangnemben tartott dallam némileg hasonlít a magyar búsongó dalokhoz. A dallam-szerkezet s felosztás itt is azt mutatja, hogy ez ének felváltva a kántor vagy pap és a nép által énekeltetett. A kántor az első részt énekelte u. m. »O felséges teremő Isten, mindenható Atya, ki fiadat mi érettünk küldéd a világra« mire a nép ekkép felel: »Légy irgalmas minékünk.«

Nagybőjtre való énekek.

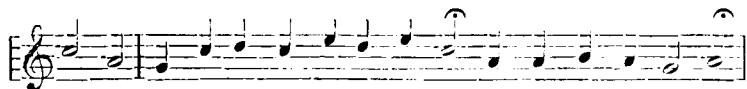
(39. lap).

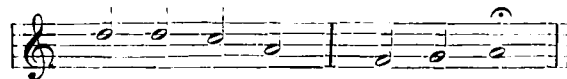
O fel - sé - ges te - rem - tő Is - ten, min - den - ha - tó A - tya
 Ki fi - a - dat mi é - le - tün - kért kül - déd ez vi - lág - ra
 Nagy kí - nok - ra ve - tet - ted ő - tet, bű - nünk vált - sa - gá - ra

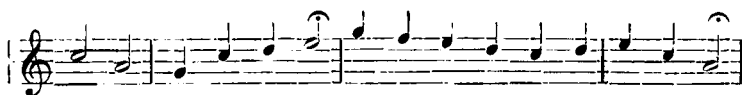
Légy ir - gal - mas mi - né - künk.

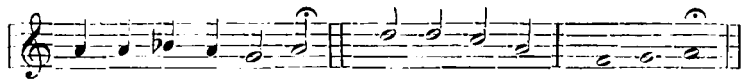
Krisz - tus, ki a mi bűn - te - té - sün - ket vál - lad - ra fel - vet - ted
 Krisz - tus, a te nagy ki - sebb - sé - ged ért, s ér - tünk csa - pá - sod - ért
 Krisz - tus, a te nagy gya - lá - za - tod ért, s ször - nyü ha - lá - lod - ért

Légy ir - gal - mas mi - né - künk.

O szent Lé - lek Is - ten; Te ál - ta - lad szűz - nek mé - hé - ben
Te o - em - ber - sé - ges; ma - lasz - tid - dal bő - ven be - től - téd
Krisz - tus ér - de - mé - ben, en - gedj ré - sze - sül - nünk él - tünk - ben

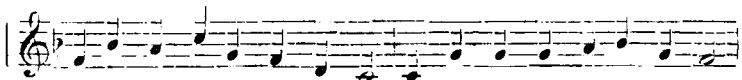

Krisz - tus szól - lott test - ben. Légy ir - gal - mas mi - né - künk.
em - be - ri vált - ság - ért.
Hogy él - lyünk mennyég - ben.

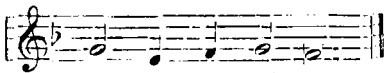
Lendületes szép dallama van a »Gloria Natale«-nak
(29. lap).

Di - cső - ség meny - ben Is - ten - nek, A - tyá, Fi - u, Szent lé - lek - nek

És e föl - dőn bé - kes - sé - gek Le - gyen a jó em - be - rek - nek

Ky - ri e - lei - son.

Dicsérjük mi szent nevedet, Áldjuk szent bölcsességedet
Inádgjuk Istenségedet, Magasztaljuk felségedet.

Oh Isteennek szent Báránya, Szűz Máriának szent Fia
Menyországnak nagy királya, E földnek hatalmas Ura.

Ki világ bűnét elveszed, Szálljon reánk kegyelmed,
Könyörgésünket kedveljed, Nyavalyánkat megenyhítsd.

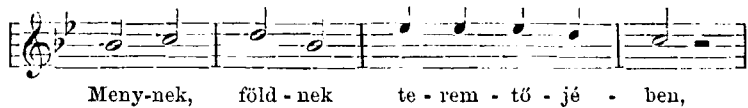
Mert csak Téged illet szentség, Téged te hatalmas felség,
Menynek földnek urasága, Téged illet és hatalma,

Ki ülsz Atyádnak szent jobbján, Istenségben uralkodván,
Szent lélekkel egyetemben, örökkön, örökké Amen.

A következő énekben magyaros dallam s rendes rhythmussal találkozunk; a gyarló verszetet a szép dallamnak hátrányára szolgál. A dallam Alt kulcsból violin kulcsba áthelyezve, ekkép hangzik.

Credo paschale. (44. lap).

— Uj ének. —

Hiszünk és az Jézus Chrisztusban	Ottan ül Attyának szent jobbján
A mi egyetlenegy Urunkban	Dicsőségben felmagasztaltatván
Atya Istennek egy Fiában,	S örökké véle uralkodván.

Ki fogantaték szent Lélektől	Onnan lesz megént eljövendő,
Születék szép szűz Máriától	Minnyájunkat megítélendő
Megfeszítették Pilátustól.	És érdem szerint fizetendő.

Bétakartatott tiszta gyolcsba,	Hiszünk és szent Lélek Istenben
Eltemették siránkozva	Anyaszentegyház vezérlőben
Kőből faragott uj koporsóba.	Mi vigasztaló Teremtőnkben.

Onnan föltámadt harmad napra	Hiszszük az Anyaszentegyházát
Kit felkölte isteni hatalma	Hívekben világszerént voltát
Azután méne Menyországba.	De szent Lélektől egybe kapcsolását.

Hiszszük és szentek egyességét
Testünknek porból felkelését
Várjuk és megdicsőítését. Amen.

Ez énekek voltak tehát alapja a mise-énekeknek. E kezdeményezésnek folytatását találjuk Náray György esztergomi kanonok »Lyra coelestis«-ében, hol a szerző az előszóban a mise-énekek alapítását s használatát különösen hangsúlyozta s azokat a kántoroknak hathatósan ajánlja. ¹⁾ A mult században ily mise-énekek készítése általánosan elterjedt volt. Haydn Mihály és József testvér-zeneszerzők vallásos lelkületöknek két legszebb nyilatkozványát örökítették meg a nálunk is általánosan ismert: »Oh Isten szent felségedet« és »Im arczunkra borulunk« című áhitatra gerjesztő szép mise-énekekben.

A második csoportba oszthatók azon népénekek, melyek a szomszéd népektől, különösen a németektől származtak át hozzánk, itt meghonosodtak, sőt némi tekintetben magyaros rhythmust s dallamszerkezetet nyertek.

Ez énekek legnagyobb része a karácsonyi ünnepkörben fordul elő. A Krisztus születése fölötti gyermeki öröm, az egyszerű pásztorok dalai, majd az általános lelkesedés tükröződnek vissza e dallamokban.

Ily egyszerű pásztor-dalt ismerünk fel a következő énekekben:²⁾

Karácsonyi ének. (31. lap).

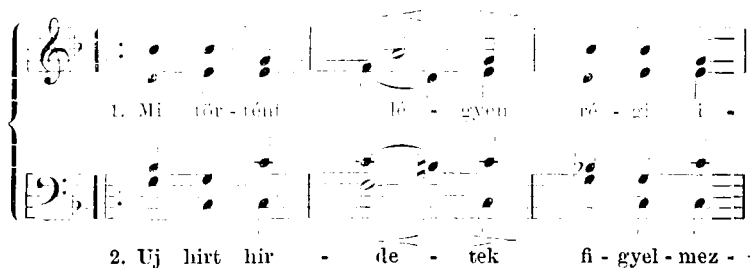
— Uj ének. —

Pásztor dal.

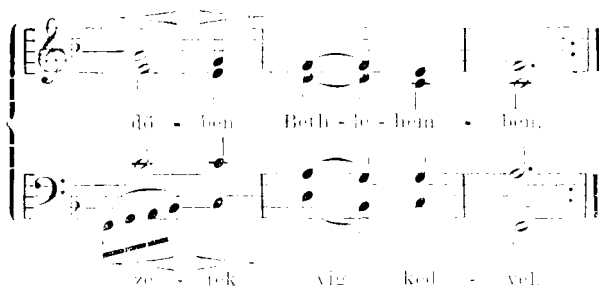
¹⁾ Lyra coelestis Tyrnaviae 1695. Ceterum eo fine actum est a me, quod diebus celebrioribus et Dominicis ad Missam canenda hungarico et vernaculo sermone composuerim, uti sunt: Kyrie, Gloria, quaedam prosae, Credo, Sanctus, et Agnus Dei. Praefatio ad Cantorem, seu Lectorem. E mise-énekek ott találhatók a karácsonyi, húsvéti s pünkösti énekek között.

²⁾ A dallamokat a felolvasó összhangosította.

1. Mi tőr-tént lé-gyen ró-gi t.

2. Új hirt hír - de - tek fi - gyel - mez -

dá - ban Beth - le - ben - ben.

ze - tek víz - ke - vel.

2. Született Isten fia
Szűz Máriától
Egy istállóban
E világra,
Nagy szegénységben
Emberi nemnek
Váltságára.

5. O mennyei szép kised,
Mi oka ennek
Hogy így magadat
Elvetéd.
Nagy hatalmadat
S Uraságodat
El-rejtéd.

3. Az ő szép palotája
Az barmok akla,
Szalma és széna
Az párnája,
Jászol az ágya,
Ökör és számár
Az szolgája.

6. Kisdeddé lettél értünk
Nagy szegénységben
Világ láttára
Közöttünk.
Menyei jókat
Csakhogy közölhess
Mi velünk.

4. Pótlakban kötöztetik
A ki az égnek
Fényességében
Csillagzik.
Sötét felhőkben
Menydörgések közt
Villámlik.

7. Erős téli időben
Jövé! mi hozzánk
Kis tagjaidban
Szűk helyen.
A hol a barmok
Táplálnak vala
Melegen.

8. Senki nem találta

Kinek érdeme
Felyül-haladná
Az átkot.
Kiben az Ádám
Maradékával
Hanyatlott.

9. Te valál bűnünk zsoldja

Kiben megenyhült
Atya Istennek
Haragja.
Ha te nem volnál
Örök tüzzel
Rettent vala.

10. Azért Üdvöztönnék

Hálákat adjunk,
Hogy született
Ez világra.
Ezt cselekedte
A mi lelkünknek
Javára. Amen.

Itt találkozunk az úgynevezett váltakozó vegyes énekekkel, azaz kettős nyelvezetű énekkel. Már a XIV. században Németországban általánosan elterjedt ének volt az »In dulci jubilo«, »Nun singet und seit froh« ¹⁾ latin és német szövegű karácsonyi ének, mely a »Cantus Catholici« 1674-ki kiadásában a 30. lapon ekkép fordul elő: »In dulci jubilo, zengjen víg énekszó, mi Megváltónk nyugszik in praeseptio, és fénylik mint fényes nap Matris in gremio. Alpha est et O; Alpha est et O.«

Ehhez hasonló találta a gyűjtemény 37. lapján a karácsonyi énekek között és ekkép hangzik:«

Karácsonyi ének.

(37. lap).

Religioso. *nyomatékkal.*

p Psal-li-te, u-ni-ge-ni-to Chri-sto De-i

p Zeng-je-tek, e-gyet-len-egy-nek, A-tya Is-ten

¹⁾ Raymund Schlecht: Geschichte der Kirchenmusik. 52. lap.

fi - li - o. Psal - li - te, re - dem - pto - ri Do - mi - no
 Fi - á - nak Zeng - je - tek, mi meg - vál - tó u - runk - nak,

pu - e - ru - lo - ja cen - ti in prae - se - pi - o.
 ki já - szol - ban kis szé - nán si - rán - ko - zó - nak

*szendén.**fokozatosan erősebben.*

R. A - luy o szép gyer - mek, Ö - rül an - gya -
 A - luy o kis lé - lek

li se - reg raj - tad, és *p* em - be - rek.
p

Az egész dallam, különösen a nép által énekelt víg vers
 »Aluy ó szép gyermek, aluy o kis lélek« igen magyaros
 hangzású.

Az öröm és lelkesedésnek egyik igen szép s magyaros dallamú énekét birjuk szintén a karácsonyi énekek között a 37. lapon. A dallamra illő latin s magyar szöveg azt mutatja, hogy azon ének nagy kedveltségnek örvendett.

Karácsonyi ének.

(37. lap).

Lelkesedve.

Om-nis mun-dus ju-cun-de-tur, pa-to sal-va-
Ca-sta ma-ter quem con-ce-dit Ga-bri-e-lis

Mind ez vi-lág ör-ven-dez-zen Chrisz-tus szü-le-
Kit Szűz mé-hé-ben fo-ga-da An-gyal üd-vöz-

to-re So-no-ris vo-ci-bus.
o-re Sin-ce-ris men-ti-bus.

té-sén. Vig-szá-mu é-nek-kel.
le-tén. Tisz-ta szép el-mé-vel.

R. Gau-de-a-mus et lae-te-mur ho-di-e, ho-di-e,
Ör-ven-dez-zünk és vi-gad-junk ez na-pon, ez na-pon,

ho - di - e, Chrisz-tus na - tus e Ma - ri - a vir - gi - ne,
ez na - pon, Mert meg-je - lent a Chrisz-tus ez vi - lá - gon

vir - gi - ne, vir - gi - ne, vir, vir, vir, vir, vir, vir, vir,
vi - lá - gon, vi - lá - gon, Egy szűz ál - tal szűz, szűz ál - tal

vir - gi - ne. Gau-de - te, gau - de - te gau - de - a - mus
vi - lá - gon. Tap-sol-junk, vi - gad-junk, vi - gan, vi - gan,

et lae - te - mur i - ta - que, i - ta - que, i - ta - que.
vi - gan, vi - gan, vi - gad-junk. tap-sol-junk. vi - gad-junk.

poco ritonuto.

I - ta, i - ta, i - ta, i - ta, i - ta, i - ta, i - ta - que.

vi - gan, vi - gan, vi - gan, vi - gan, vi - gan, vi - gan, vi - gad - gyunk.

Méltóságos dallamáért említést érdemel az oltári szentségről szóló váltakozó ének, mely szöveg s dallam beosztása után igen hasonlít a Náray által bemutatott »katechesis« énekekhez ¹⁾

A kántor felhívó szavára; »Örvendezz keresztyén lélek Oltári szentségnek«, az egész község ekkép felel: »Hisszük meg szentelés után Isten hatalmával, Bor és kenyér, hogy változik egy szempillantásban, a Christus jelen van.«

A szent oltári szentségről. (53. lap).

— Uj ének. —

Andante religioso.

Ör - ven - dezz ke - resz - tény lé - lek ol - tá - ri
Mert ot - tan tes - te és vó - re van Űd - vő

¹⁾ Bogisich Mihály: Magyar egyházi népelemek a XVIII. századból. Bpest. 1881. I. 72. lap.

kissé gyorsabban s lelkesedéssel.

Szent - ség - nek. R. Hisz - szük meg - szen-
zö - tek - nek.

te - les u - tón Is - ten ha - tal - má - val,

Bor és ke - nyér hogy vál - to-zik segy szem-pil-lan-

tempo I.

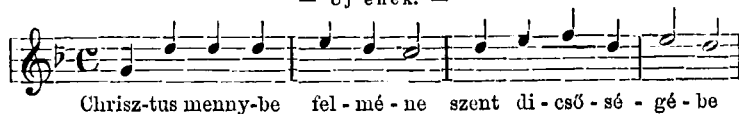
tás - ban a Chrisz-tus je - len van.

- 2) Nincs izi(e), sem illetese e csuda dolognak.
Emberi szív sem foghatja voltát változásnak
R. Mert noha szemmel nem látjuk, de hittel ismerjük
A kenyér és bor szín alatt, hogy jelen léte van
A Jézus Christusnak.
- 3) Arra is Hit tanít minket, hogy az egy szín alatt,
Annyi vétetik Hivectől, mint a két szín alatt
R. Mert a Christus élő levén, nem részeltethetik
Teste s vére együtt levén, egyik a másik nélkül
Elő nem tétetik.
- 4) Christus maga tanít arra szent Jánosnál,
A hol hatodik részében így szól s írva így áll:
R. Én vagyok az élő kenyér, ki mennyből szállottam
Az emberek életeért: a ki él e kenyérrel
Örök élete van.
- 5) Feltámadása után kenyér színe alatt
Adta magát Emmausban két tanítványának
R. Úgy az első keresztények az imádság között
Csak egy szín alatt éltenek, a mint az Apostolok
Nektek szegtenek.
- 6) Ó üdvözítő Jézusom, oltári szentségben.
Úgy hiszek az egy szín alatt, mint a két szín alatt.
R. Hogy jelen vagy, s nem változol, se nem részeltetel
Engedd méltán élnem veled, hogy szent érdemidben
Én is részesüljek. Amen.

Magyaros dallamáért megemlítem az »Úr mennybemenete napjára« irt éneket. (48 lap.)

Úr mennybemenetele napjára. (48. lap).

— Uj ének. —

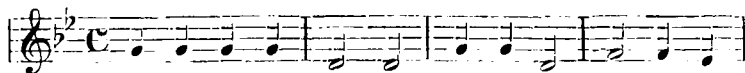
M. T. AKAD. ÉRT: A NYELV- ÉS SZÉPT. KÖRÉRŐL.

- 2) Szomorkodtak Apostolok, midőn ő szent Urok
Nagy kinokban meghalt. Viszont midőn feltámadot(t)
Kimondhatatlan öröm, vigasztalá űket.
- 3) Megént (hogy) menybe felméne, bánatba(n) esének
De szent Lelket elvén menyből, igen örvendeztek,
És sebes tűz módon, prófétálni kezdtek. sat.

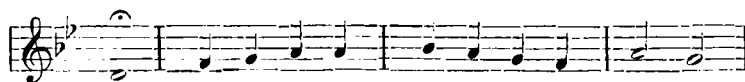
E csoporthoz tartozik még a gyűjtemény 2. lapján levő adventi ének. E két ének csak egy szólamban mutatom be; a dallamszerkezet s így a magyar vers s dalmetszvény mindkettőben hibás; szerző a magyar vers s dal sajátságait nem tudta összeegyeztetni.

Más ének.

— Új ének. —

Kül - de-ték Ark - an - gyal menny-ből szűz Má - ri - á -

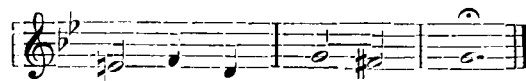
hoz Ná - zá-reth ne - vű vá - ros-ban gyön - ge

Le-ány - zó - hoz, Az A - tya Is - ten - től nagy ke-gye-sen,

nagy ke-gye - sen. Hogy őt üd - vő - zö - lye

és szől-lyon ek - kép - pen.

- 2) Üdvözlégys teljes malasztal, Úr van te veled.
Ime fogadsz fiat, a ki lesz mennyei nemzet.
Ember és Isten lesz ő állatja — —
Mert szent Lélektől leszen fogantatása.

- 3) Szüz halván e szókot, igen megháborodék
És magában rólok igen mélyen gondolkodék.
Mondván, hogy lehetek olyan Anya —
A kitől távol van férfi társasága.
- 4) Ne félj és ne háborodjál o Mária
Mert kedvébe vagy Istennek, mint kedves leánya.
Nincsen nála semmi lehetetlen —
Azért fogadd ez ígét a te szivedben.

A harmadik csoportba tartoznak azon énekek, melyekben a magyar rhythmus, a busongó, lendületes magyar dal határozottan előtérbe lép, melyekről elmondhatjuk, hogy magyar szív s elme szüleménye. Ez énekek egynémelyikében a verslábak kifogásolhatók, melyek a dallam teljes szerkezetét hátráltatták. Ily hiányos szerkezetű ének az 5. lapon levő Adventi (más) ének, mely azonban a verslábak egyenlőtlensége daczára elég szép magyar énekekre mutat.

Adventi ének. (5. lap)

— Új ének. —

Religioso.

p Az Úr Is - ten Á - dám a - tyánk - nak

kez - de - tén e vi - lág - nak,

Mikor álnok kigyónak monda' Ékes paradicsomba :
Hogy megtöri kevély fejét egy Asszony magva.

Ezt hirdetik sok szent Próféták, s irásokban így hagyták :
Hogy e világra kell jönni a Messiásnak.

Balaám proféta profétálá, hogy egy csillag támadna,
A Jákobnak nemzetéből világ javára.

Ez volt a hatalmas Proféta, kit régen ígért vala :
Hogy a zsidó nemzetségből őtet támasztja.

Dávid királyt is ő biztata, midőn ekképen szóla :
Hogy az ő székén fog ülni királyi magva.

Isajás is így jövendőle, hogy az Jessze gyökere
Vesszőt terem, új Virágnak növelésére.

A Vesszőnek drága virága, Jézus Christust példázta :
A ki Szűz Mária által jött ez világra.

De még szükség megemlékeznünk, és szívünkben tartanunk :
Hogy még eljő, és ő tőle megítéltetünk.

Akkor lesz próbára embernek, és az ő életének.
Ott lesz zsoldja jó és gonosz cselekedetnek.

Ott az hivek a jobb kéz felé, gonoszok bal kéz felé
Állattatnak s ítéltetnek, kik kik egy felé.

Kérjük azért mindnyájunk Urát, ez világnak biráját
Hogy állasson jobb kéz felé, adván Országát. Amen.

Hasonló hiányokban szenved a 74. lapon levő »Intés a drága léleknek gondviselésére« című halottas ének, melynek különben utolsó része igen helyes magyar rhythmust tüntet elő.

Intés a drága léleknek gondviselésére.

— Uj ének. —

Fájdalmasan.

Kely fel, drá - ga lé - lek, kely fel. Sok bú - ne -

id -ből ser -keny fel, Ég -re szi - ve - det e - meld fel.

Ideje már felserkenni
Ideje Istenhez térni
Bűnnek álmát félbehagyni.

Jusson eszedbe az átok
Megszegett parancsolatok
Kivel Istent haragítod.

Ádám mielőtt bűnben esett
Ottan halál reá terjedt
Maradékán is erőt vett.

Megfosztatott minden jótól
Isten színe látásától
Paradiesom szépségétől.

Nem volt senki, ki megszámná
A nagy bűnből el-ki hozná
S Isten kedvébe juttatná.

Hanem megszánt maga Isten
Menyből szállott szűz Mélében
S született természetben.

Sokat fáradott éretted
És szenvedett sok inséget
Csakhogy nyerhessen tégedet.

Oh lélek nincs náladnál szebb
E világon semmi ékesb
Felülmul minden kincseket.

Minden aranyból és ezüstből
Drágább vagy s drága köveknél
És minden világi kincsnél.

Drága vér téged megváltott
S halálból megszabadított
Pokol torkából kirántott.

Gondolkodjál Megváltódról
És az ő szent kinjairól
És keserű haláláról.

Tökéletes életű légy
Megtartsad Isten szavait
És az ő parancsolatit.

Mert az ítéletre rá mégy,
Hogy dolgaidról számot tégy
És ott utolsó törvényt végy

Ott titkaidat meglátod
Ott nyilván lesz minden dolgod
A kiről számot kell adnod.

Vajjon lesz-e ott szószólód?
És ítéletre kíséröd
E nagy számadástól mentöd.

Oh én drágalátos lelkem
Hogy estél a sok rút bűnben
Keseregj nagy eseteden.

Kövesd Péternek sirását
Magdolnának zokogását
S keserves könyhullatását.

Borulj Christus lábaihoz
Lelked szennyjét sirással mosd
Úgy juthatsz szent irgalmához.

Midőn azért az én lelkem
Végző búcsút testtől veszen
Vedd őtet Uram kebledbe Amen.

Helyes rhythmikai beosztás, lendületes magyar dallam-
menete által kitűnik a 76. lapon levő halottas ének »Figyel-
mezz keresztyén hívek, mire intnek szentek«, mely úgy dallam
mint szöveg tekintetében bármely énekes könyvnek díszére
vállhat. Meglepő benne az arányos beosztás, az elő és utó rész-
nek egybehangzása s a bánatos dallam.

Halottas ének.

— Új ének. —

Magyarosan.

Fi-gyel-mezz ke - resz-tény lé - lek mi - re int-

fájdalmasan.

nek szen - tek Hogy e vi - lág bű-nök-ben

Az Istennek Prófétái s erős bizonyági
E világ bűnét hirdették
És jóra intették.

Unalmas volt ő életök és szomorú szívök
Isten után fohászkodtak
És őtet kívánták.

Vén Tóbiás jámbor férfi gyakran siránkozott
Istentől halált ohajtott
S hozzá kívánczozott.

A nagy Proféta Eliás és vele szent Jónás
Látván világ álnokságát
Kivánták a halált.

Nemzetes Dávid király sokszor az Istenhez
Nagy fohászkodva kiáltott
Hogy vegye kezéhez.

Nemes és gazdag Salamon, és bölcs minden módon
Mindenben látott hiúságot,
Rajta siránkozott.

Úgy a Christus apostoli és erős hivei
Szorongattatták Világtól
Nem félték haláltól.

Úgy a sok szent Martirumok mint erős bajnokok
Bajtviván álnok világgal
Játszottak halállal.

Az előbbieket szabatossága, lendületes, lelkes magyar
dallamával felülmúlja a gyűjtemény legbecsesebb gyöngye, a 4.

lapon levő Adventi (más) ének. Ez tizenhat ütenyes, lelkes magyar ének méltán állítható a mai 8, 12 vagy 16 ütenyes magyar népdalok mellé.

Adventi ének. (4. lap).

— Uj ének. —

Lelkesedve.

p

Kül - de - ték szűz Má - ri - á - hoz az Gáb - ri - el

p

an - gyal Krisz - tus - nak test - be jö - vé - sét

animoso.

hír - det - ni vig - ság - gal. Kit hogy hal - lá

szent - sé - ges szűz, i - gen meg - i - je - de És illy mély - sé -

mf

mf

Angyal megbátorítá háborodott szívét,
 És hogy a szent Lélektől megárnýékoztatnék,
 Im fogadod méhedben az Istennek Fiát:
 Kinek az ő szent Atyja, adja szent országát.

A Szűz magát megalázván, mennyből Isten szállott
 És szerze szent méhében magának hajlékot.
 Tisztaságos Szűznek méhe lón háza Istennek
 És állatját tőle vevé mi természetünknek.

Szűz fogada méhébe és Szűz szűzet szűle,
 És az ő Szűzességének nem esett sérelme.
 Kinyílt szép liliomnak egész a gyökere
 Anyjai méltósággal fénlik szűzessége.

Tiszta Szűztől fogantatott az Istennek fia
 Királyok királyának meg tetszet hajléka
 Hogy érettünk bajt vína, testünkben öltözött
 És így ördög álnoksága, tőle megcsalatott.

Neked O Szűz Mária dicséretet mondánk
 Mennyei lakó helyedből nyuítsd kedvedet hozzánk:
 Kérünk, hogy kérésed által a te áldott Fiad,
 Ez életnek völgye után mutassa országát. Amen.

A gyűjtemény második része az úgynevezett »passionale«
 vagy is Krisztus urunk kinszenvedésének története.

A szöveg Káldy fordítása, a dallam a római graduale
 hivatalos kiadásától igen csekély modorban különbözik; mint
 magyar nyelvemlék, történeti beccsel bír.

Nyelvészeti, de különösen zenészeti szempontból érdekes
 az úgynevezett »siralmak« között (lamentationes) a 111. lapon
 található Nagypénteki siralom vagy is az egyházi nyelven ismeretes
 »improperia«, melynek a szerző a következő czimet adta:
 »Zsidó nemzet ellen való panasza az Istennek.« Maga a fenség-

ges egyházas dallam s a mélyen megindító szöveg megérdemlik, hogy az örök feledéstől megmentessenek. A dallam vegyes énekkarra alkalmazva, ekkép hangzik:

Zsidó nemzet ellen való panasza az Istennek.

Hal-játok panaszát mennyei sze-rel-mes szent A - tyá - nak

A ki régenten kegyelmes kalauza va-la a zsi - dó - ság - nak.

És az ő szent Fiának a Jézusnak Krisztusnak
A ki mennyből alászállott üdvösségükért, pusztájára e világnak.

A kegyetlen és hitetlen Zsidó nemzetre
A ki néha hivatott Izrael népe.

Mert nem vala hálaadó az ő e világra való jöveteleért,
Sem a kegyetlen ördögtől való megszabadításáért.

Az Isten fia a Krisztus igen vala alázatos szívű,
Ez a nép pedig, mindenben vala neki ellenkező.

Én nemzetem zsidó népem, te ellened mit vétettem,
Hogy téled halált szenvedtem, felelj meg immár én nekem.

Én adtam neked Moyzes szolgám által az én törvényemet
Te pedig azt megvetvén, inkább a magad találmányit követted.

Küldöttem hozzád szent Lélekkel megtölt Prófétáimat:
Te pedig kegyetlenül mind megölted azokat

Végére küldöttem hozzád az én szerelmes egy Fiamat
Te pedig vakmerő levén, nem ismerted egyetlen vigasztaló Uradat.

Én tégedet kibocsátalak Egyiptomnak erős fogságából
Te pedig az én nevemet gyaláztad sokszor undokol.

Én fel ékesítettelek királyi Istáppal,
Te pedig fejemet koronáztad tövises koronával.

Én elsilyesztettem éretted Faraót minden seregével, a veres tengerbe
Te pedig engemet elárulván, megmaradtál keménységedbe.

Én le vertem előtted kananabeli királyokat,
Te pedig éjjel-nappal forralsz ellenem álnokságokat.

Én legeltelek a pusztában gyönyörűséges Mannával :
Te pedig itattál engemet epés s eczetes Myrrhával
Én népem, zsidó népem sat.

Én előtted mentem a pusztában tüzes oszlopban,
Te pedig engemet vevél irigységbe, okát nem tudván.

Én sanyargattam éretted Egyiptomot sok csapásokkal
Te pedig fenyegetsz engemet keresztre való kárhoztatással.

Én építettelek mint egy drágálátos szőlőmet.
Te pedig keserűvé lél s megvetéd az én jótéteményemet.

Én tégedet fölötte igen szerettelek,
Vajjon honnan van az, hogy tölled ily hálaadatlanságot veszek ?

Az én hajamat irgalmatlanul szaggatták.
És az én orcámat turháiddal rútul undokitották.

Felöltöztél engem gyalázatomra veres bársony ruha színbe.
Valljon miért cselekedted ezt Uradon, Isteneden.

Fölötte nagy volt az én hozzád való szeretetem.
Hogy mért így gyaláz engem, honnan azt tőled érdemlettem.

Midőn kivitt engem Pilátus sanyarú állapotomba.
És tetőtől fogva talpig valék megostorozva.

És elakara engem mint ártatlant ereszteni.
Te pedig inkább kívántad látor Barrabást elbocsátani.
Én népem, zsidó népem sat.

Én tégedet ittattalak a pusztában kősziklából kifort gyönyörűséges vízzel.
Te pedig itattál engemet a kereszten függőt mérges eczettel.

Én teneked akarok adni mennyei örökségemet.
Te pedig hamis bizonyságokkal vádolsz engemet.

Én kihoztalak Egyiptomnak erős munkájából szabad életre.
Te pedig vitettél engemet Pilátushoz, mint látrot kötözve.

Pilátus elejteken adta az én ártatlanságomat.
Ti pedig azt mondtátok, hogy én gonosz tévő ember vagyok.

Én tanítottam az Istennek törvényét a ti templomotokban.
Ti pedig engemet kiűztetek onnan, rám köveket ragadván.

En hirdettem néktek akaratját az én mennyei szent Atyámnak.
Ti pedig neveztetek engemet ördögösnek és Samaritánusnak.

Én ördögöket űztem az én isteni hatalmammal.
Ti pedig azt mondtátok, hogy azt cselekszem Belzebub hatalmával.

Én megadtam az vakon született Embernek szeme világát
Ti pedig betettétek előtte az Oskolát.

Én feltámasztottam a meghalt Lázárt Betániában.
Ti pedig megakartátok ölni őtet és engemet haragotokban.

A mely száj engemet Virág Vasárnapon »Osanna« kiáltással tisztelt és
vallott,
Ugyan azon száj e mai napon »feszítsd fel, feszítsd fel« ellenem kiáltott.

Én véres verítékkal imádkozván érettetek, izzadtam a kertben.
Ti pedig halálomra szándékoztatok a törvénytevő helyetekben.

Ti tülletek reám küldetett szolgák engemet megfogának.
Az én kedves tanítványim pedig engemet elhagyanak.

Én könyörögtem bűneitekért, mennyei szent Atyámhoz.
Ti pedig kötözve vittetek engemet Kaifáshoz.

Én tégedet vittelek téjjel és mézzel folyó ígéretnek földére.
Te pedig viszesz engemet az halálra, Kálvária hegyére.

Te sietsz az én keresztre való fel-feszítesemre,
Én pedig sietek a te kárhozattúl való mentségedre.

Te örülsz az én kínaimon és gyalázatomon.
Én pedig üdvösségedért az én szent atyám előtt imádkozom.

Én mindenkor voltam az én népemnek szeretője.
Ő pedig most viszen ki engem az halálra kötözve.

A mely kezek voltak az hozzád sok jótéteménnyel
Te most azokat liggatod vas szegekkel.

Én ruháztalak ártatlanságnak ruhájával.
Te pedig az én ruhámért játszol koczkával.

Én népem, zsidó népem sat.

Én kétfelé nyitottam előtted veres tengernek vizét,
Te pedig felnyitottad lánczával oldalomnak bőrét.

Oh ti mindnyájan, a kik által mentek az uton,
Szemlélvén, szánakodjatok az én keserves fájdalmimon.

Oh emberi nemzet emlékezzél meg az én halálomról
A kire mentem éretted szabad akaratomból.

Nem váltottalak meg aranyon, se drága köveken,
Hanem az én testemből kifolyt piros véremen.

Azért siess hozzám, hogy nyerhess örök üdvösséget,
És jól meggondold, miképen hálálod meg azt az én jótéteményemet.

Én kinyitottam kezeimet az irgalmasságra,
Csak te is bánatos szívvel nézz az én keserves halálomra.

O Jerusalem, úgymint tölem megváltott népem.
Térj meg hozzám és bűnbocsánatot és üdvösséget nyersz tölem. Amen.

Hasonlóképp érdekes a »másik« nagypénteki siralom (114. lap.) melynek lendületes dallamát — az utolsó része határozottan magyaros — szintén vegyes karra alkaztam, s mely ekkép szól:

A - tya úr Is - ten az ő e - gyet - len - egy fi - át

Hogy bű - nös szol - gát meg - vál - ta - ná

El - kül - dé ez vi - lág - ra.

Fölötte igen vétkezett vala emberi nemzet,
 Úgy, hogy nem lenne reménysége az örök-üdvösségre.

Nagy irgalma lón a mi megváltó Urunknak.
 Hogy testét adta nagy kínokra, emberek váltáságára :

Mennyei király, a kit Angyali kar csudál ;
 Bűnnek terhét vállára veve, melyért sok bajt fel veve.

Az ő szent feje, az angyalok ékessége
 Tövissel vala koronázva, o keserves korona.

Ékes orcájá, minden szépségnek csudája,
 Nyákkal s torhával a zsidóktól pökölöztetett undokal.

Szépséges szemei, szebbek napfényességénél
 Beboritattak mint homálylyal, kötöztetvén ruhával.

Mennyei oszlop, kitől mindenek függenek
 Oszlopnál ostromoztatik, csudájára a népnek

Tetőtől fogva talpiglan a Vérben uszott ;
 Úgy hogy az ő egész szent Testén, egészség nem adatott.

Az ő dicsősége, a kívül mindent betöltött,
 Igen halvány színben öltözött, midőn minket gyógygitt.

Azok a kezek, melyek mindent teremtettek :
 Magas keresztre terjesztettek s szegekkel szegeztek.

Könyhullatással imádkozott az Atyához.
 Hogy mutatná irgalmasságát, kegyetlen hóhérihoz. sat.

Hasonló versben folynak tovább az Urnak a keresztfán
 mondott igéi :

E versek, sokféle változatban, az énekes-könyvekben fel-
 találhatók.

Az énekgyűjteménynek legbecsesebb részét a szép egy-
 házias s részben ősi magyar dallamok képezik, melyek közül a
 legszebbeket összhangosítottam s vegyes karra alkalmaztam.

Az énekgyűjtemény szerzője munkáját az egyházi ható-
 ságnak adta át bírálathoz végett, a mint az előszóból kiviláglik :
 »si quid in eo deprehendatur, quod poliri debeat, licebit cen-
 soribus addere, demere et debilem authorem ad Gloriam Dei
 promovendam juvare.« A mű meg is fordult a censorok keze
 közt, a mit a »régí ének« hangjegyeire ragasztott kis czédu-
 láknak e felirata bizonyít »sine notis« az az hangjegyek

nélkül. A censor ezt kétséggelül költség- vagy helykimérlésből tette, minthogy a »régi énekek« már az impressumban, az az a hivatalos »Cantus Catholici« kiadásban hangjegyezve előfordulnak. A censornak még több helyütt is lehet nyomára akadni, ugyanis a 9. 23. 71. lapnak fele ki van vágva, a 29. oldalon pedig a karácsoni énekek közt a »Gloria Natale« után a censor e szavai olvashatók: addatur Kyrie eleyson et imprimatur totum, az az adassék hozzá a Kyrie s így nyomattassék ki az egész.

E gyűjtemény nyomtatásban nem jelent meg; a benne előforduló »új énekeket« a későbbi magyar kath. énekes-könyvekben nem találtam. Azonban az »új énekek« nagyobb része megjelent az 1700. évben Nagyszombatban, Kollonics bibornok s esztergomi érsek költségén kiadott »Pisne Catholice« című tót kath. énekeskönyvben. A szép »új énekek« tehát nem vesztek el, és mi magyarok örömmel gondolhatunk az elmúlt két századra, midőn hazánk felső vidékén lakó tót atyáknkfiai ez ősi s részben magyar nemzeti énekekkel dicsőítették az Istent.

A gyűjtemény ismeretlen szerzője dicséretes munkát végzett s a jezsuita szerzet e mű megőrzésével a magyar nemzeti irodalomnak s a magyar egyházi zenének hasznos szolgálatot tett.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. Szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneide II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. Brassai Sámuel r. tagtól 1874. 151 l. 40 kr. — II. Szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálymik dana hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. Szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak mivelése hazánkban. Székfoglaló Bartal Antal l. tagtól 1874. 182 l. 40 kr. — IV. Szám. A határozott és határozatlan mondatról. Barna Ferdinánd l. tagtól 1874. 31 l. 20 kr. — V. Szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. Dr. Goldziher Ignácztól. 1874. 42 l. 20 kr. — VI. Szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről. Hunfalvy Pál r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanférfiak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. Budenz József r. tagtól. 1875. 23 l. 15 kr. — VII. Szám. Az új szókról. Fogarasi János r. tagtól 15 kr. — VIII. Szám. Az új magyar orthologia. Toldy Ferencz r. tagtól 1875. 28 l. 15 kr. — IX. Szám. Az ik-es igékről. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 32 l. 15 kr. — X. Szám. A nyelvújításról. Szarvas Gábor l. tagtól. 1875. 25 lap. 15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

I. Szám. Nyelvészkeő hajlamok a magyar népnél. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 40 l. 25 kr. — II. Szám. A neo- és palaeologia ügyében. Brassai Sámuel r. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — III. Szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. Barna Ferdinánd lev. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — IV. Szám. Brassai és a nyelvújítás. Ballagi Mór r. tagtól. 1876. 22 l. 15 kr. — V. Szám. Emlékbeszéd. Kriza János l. t. felett Szász Károly l. tagtól. 1876. 40 l. 25 kr. — VI. Szám. Művészet és nemzetiség. Bartalus István l. tagtól. 1876. 35 l. 20 kr. — VII. Szám. A-schylus. Télfy Iván lev. tagtól. 1876. 141 l. 80 kr. — VIII. Szám. A mutató névmás hibás használata. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1876. 15 l. 10 kr. — IX. Szám. Nyelvtörténelmi tanulások a nyelvújításra nézve. Imre Sándor l. tagtól 1876. 97 l. 60 kr. — X. Sz. Bérczy Károly emlékezete. Arany László l. tagtól 10 kr.

Hatodik kötet. 1876.

I. Szám. A lágy aspirátus kiejtéséről a zendben. Mayr Auréltól. 10 kr. — II. Szám. A mandsuk szertartások könyve. Bálint Gábortól 10 kr. — III. Szám. A rómaiak satirájáról és satirairóikról. Dr. Barna Ignác l. tagtól 20 kr. — IV. Szám. A spanyolország arabok helye az iszlám fejlődése történetében összehasonlítva a keleti arabokéval. Goldziher Ignác l. tagtól. 50 kr. — V. Emlékbeszéd Jakab István l. t. fölött. Szász Károly r. tagtól 10 kr. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. Szilágyi István l. tagtól. II. Vaszary Kolozstól. III. Révész Imre l. tagtól. 60 kr. — VII. Emlékbeszéd Mátray Gábor l. t. felett. Bartalus István l. tagtól. 10 kr. — VIII. A mordvaiak történelmi viszonyosságai. Barna Ferdinánd l. tagtól. 20 kr. IX. Eranos. Télfy Iván lev. tagtól. 20 kr. — X. Az ik-es igékről. Joannovics György l. tagtól 40 kr.

Hetedik kötet.

I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. Barna Ferdinánd l. tagtól 50 kr. — II. Podhorszky Lajos, magyar-sinai nyelvhasonlítása. Budenz József r. tagtól 10 kr. III. Lessing (székfoglaló). Zichy Antal lev. tagtól. 20 kr. — IV. Kapcsolata Magyar és szuomi irodalom között Barna Ferdinánd, lev. tagtól. 10 kr. — V. Néhány ösműveltségi tárgy neve a magyarban. Barna Ferdinánd l. tagtól. 30 kr. VI. Rankavis Kleon új-görög drámája. Télfy Iván lev. tagtól. Ára 30 kr. — VII. A nevek uk és ük személynagairól. Imre Sándor l. tagtól. 20 kr. — VIII. Emlékbeszéd Székács József t. tag fölött. Ballagi Mór r. tagtól. 20 kr. — IX. A töröktatár nép primitív culturájában az égi testek. Vámbéry Ármin r. tagtól. 10 kr. — X. Batori László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. (Székfoglaló.) Volf György l. tagtól. 10 kr.

Nyolczadik kötet.

I. Corvin-codexek. Dr. Ábel Jenőttől. 60 kr. — II. A mordvaiak pogány Istenei s ünnepi szertartásai. Barna Ferdinánd l. tagtól. 50 kr. — III. Orosz-lapp utazásomból. Dr. Genetz Arvidtól. 20 kr. — IV. Tanulmány a japáni művészetről. Gróf Zichy Ágosttól. 1 ft. — V. Emlékbeszéd Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. A születése századik évfordulóján, Pázmándon rendezett ünnepélyen, az Akadémia megbízásából tartotta Szász Károly r. t. 10 kr. — VI. Ukkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. Hunfalvy Pál r. tagtól. 20 kr. —

A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. Hunfalvy Pál r. tagtól. 20 kr. — VII. Az ugynevezett lágy aspiráták phoneticus értékéről az ó-indben. Mayer Auréltól. 60 kr. — VIII. Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. Dr. Ábel Jenőtől. 80 kr. — IX. Ujperzsa nyelvjárások. Dr. Podzer Károlytól. 50 kr. — X. Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. Székfoglaló Imre Sándor r. tagtól. 30 kr.

Kilenczedik kötet.

I. Emlékbeszéd Schiefner Antal k. tag felett. Budentz J. r. tagtól	10 kr.
II. A Boro-Budur Jáva szigetén. Dr. gróf Zichy Ágost l. tagtól.	40 kr.
III. Nyelvünk újabb fejlődése. Ballagi Mór r. tagtól.	20 kr.
IV. A hunnok és avarok nemzetisége. Vámbéri Ármin r. tagtól	30 kr.
V. A Kún- vagy Petrarka-codex és a kúnok. Hunfalvy Pál r. tagtól.	30 kr.
VI. Emlékbeszéd Lewes Henrik György külső tag fölött. Szász Károly r. tagtól.	10 kr.
VII. Ős vallásunk főistenei. Barna Ferdinand l. tagtól	40 kr.
VIII. Schopenhauer aesthetikája. Dr. Ruzsicska Kálmántól.	10 kr.
IX. Ős vallásunk kisebb istni lényei és áldozat szertartásai. Barna F. l. tagtól.	30 kr.
X. Lessing mint philologus. Dr. Kont Ignácztól	30 kr.
XI. Magyar egyházi népénekek a XVIII. századból. Székfoglaló. Bogisich Mihály l. tagtól.	50 kr.
XII. Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. Simonyi Zsigmond l. tagtól	20 kr.

Tizedik kötet.

I. A jelentéstan alapvonalai. Az alakokban kifejezett jelentések. (Székfoglaló.) Simonyi Zsigmond l. tagtól	30 kr.
II. Etzelburg és a magyar húnmonda. (Székfoglaló). Heinrich Gusztáv l. tagtól.	20 kr.
III. A M. T. Akadémia és a szómi irodalmi társaság. Hunfalvy Pál r. tagtól.	20 kr.
IV. Értsük meg egymást. (A neologia és orthologia ügyében.) Joannovics György t. tagtól	30 kr.
V. Baranyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai. Ballagi Mór r. tagtól	10 kr.
VI. Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophocles tropusaival. Míveltségtörténeti szempontból. (Adalék a költészet összehasonlító tropikájához.) Dr. Petz Vilmos tanártól	60 kr.
VII. Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. Szász Károly r. tagtól	10 kr.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI

IRTA

PONORI TEWREWK EMIL.

TARTALMA:

I. A nyelv mivoltáról. II. Nyelvünk viszontagságáról. III. Idegen szavaink. IV. Nyelvérzék és népetymologia. V. Purismus. VI. Neologismus. VII. Mondattan. VIII. A fordításról. IX. A helyes magyarság elvei.

Ára 50 kr.

A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata,

tekintettel

az újítás helyes módjára.

Irta

Imre Sándor,

a magy. tud. Akadémia l. tagja.

TARTALOM: Bevezetés. — I. Hangtani újítások. — II. Szóragozás. — III. Szóképzés. — IV. Szófüzés. — V. Stíl.

Ára 1 frt.

Budapest, 1882. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.